

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Горан Милашин
 Универзитет у Бањој Луци
 Филолошки факултет

УДК 811.163.41'367.625(049.32)
 DOI 10.7251/fil1512305m

О СЛОЖЕНОЈ РЕЧЕНИЦИ СА СТАНОВИШТА САВРЕМЕНИХ ЛИНГВИСТИЧКИХ УСМЈЕРЕЊА

Николић, Марина (2014), *Категорија сљењена у српском језику: сложена реченица*, Монографије, књ. 21, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Проучавање сложених реченица увијек повлачи за собом проблем њихове класификације. То није специфично само за србистику – потпуног и коначног рјешења нема ни у другим словенским језицима. У покушајима да опишу и објасне систем сложених реченица лингвисти су се служили формално-граматичким, семантичким и функционалним критеријумима, а установљено је како би, заправо, њихово комбиновање у даљим истраживањима било најбоље.

У књизи *Категорија сљењена у српском језику: сложена реченица* Марина Николић проблему приступа ономасиолошки, тј. полази од семантике ка формама изражавања. Овај приступ, настао у оквиру функционалне граматике, за разлику од семасиолошког, омогућава да се на основу заједничког значења повежу формално најразличитија средства изражавања. Он је у посљедње вријеме све заступљенији у проучавању граматичких структура словенских језика, тако да ова монографија представља допринос спајању најбоље србистичке традиције са савременим лингвистичким усмјерењима.

Књига представља дорађен и проширен текст докторске дисертације *Категорије сљењена у систему сложених реченица савременог српског књижевног језика*, рађене под менторством академика Предрага Пипера, а одбрањене јуна 2012. године на Филолошком факултету у Београду. Објављена је у чувеној едицији Института за српски језик САНУ – *Моно-*

графије, која обухвата најширу проблематику српског језика. Састоји се из осам већих дијелова: *Увод*, *Сложене реченице са значењем сљењена*, *Сљењен као њрашћење категоријално значење у сложеним реченицама*, *Значење сљењена и њарцелација*, *Фразеологизми као средство изражавања семантичке категорије сљењена*, *Закључци*, *Литература* и *Извори*, а на крају се налази и сажетак на енглеском језику.

У *Уводу* се доносе информације о предмету и циљевима истраживања, методу и корпусу. Наиме, као што се из наслова види, предмет истраживања јесте семантичка категорија степена у систему сложених реченица савременог књижевног језика, која, иако једна од најактуелнијих проблемских области, код нас није досад била монографски обрађена, већ само фрагментарно описивана. С тим је у вези и основни циљ истраживања – „да се покаже постојање разноврсности сложених реченица које су повезане и обједињене заједничким категоријалним значењем степена, било као примарним, било као секундарним и пратећим уз неко друго категоријално значење“ (11). Ауторка закључује како се тој комплексној семантичкој категорији успјешно може приступити ономасиолошки, и то примјеном теорије функционално-семантичких поља, прототипа, семантичких локализација и теорије когнитивних метафора. Емпиријску основу њеног истраживања чини брижљиво одабрана грађа из свих примарних функцио-

налних стилова савременог српског језика, укључујући разговорни.

Централни и најобимнији дио монографије представља поглавље у којем су обрађене сложене реченице са значењем степена. Оне су најприје класификоване с обзиром на то да ли изражавају једнакост (еквативност) или неједнакост (диферентивност). Дакле, за разлику од ранијих студија у којима је градуелност схватана само као степеновање разлике, ауторка у анализу укључује и језичке јединице са значењем једнаког степена испољавања неке особине, јер, као што исправно примјећује, то „не значи одсуство степена, него одсуство разлике“ (23).

Систем сложених реченица за изражавања екувативности, како је закључено у овом дијелу, углавном је кохерентан, а чини га релативно мали број реченичних подтипова, међу којима се, као основни, издвајају компаративне реченице, са бројним подврстама: компаративне реченице у ужем смислу (с везником *као што* / *као да*), квантификативно-компаративне (с везником *колико*), квалификативно-компаративне с везником *како*, квалификативно-компаративне с везником *какав*, те пропорционално-еквативне реченице (с везником *што*). Значење екувативности уочено је и у консекутивним (последичним) реченицама. Оне, наиме, изражавају интензитет, квантификацију одређеног квалитета, што на крају резултује одређеном посљедицом. Дакле, висок степен интензитета неке појаве узрокује појаву која му је по важности једнака. Наравно, како ауторка правилно закључује, у реченицама ове врсте, за разлику од компаративних, значење степена је у другом плану. Ријеч је, заправо, о консекутивним реченицама квалификативног односно квантификативног типа са везником *да*, који се комбинује са различитим корелативима (*иако*, *иакав*, *иолики*, *иолико*). Примјећено је и да се корелатив понегдје изоставља или се замјењује модификаторима као што су: *до те м(ј)ере*, *у тој м(ј)ери*, *доише*, *на том нивоу*, *на тај начин*, *на такав начин* и сл.). Међу екувативне реченице са значењем степена сврстане су и експланативне с везницима / везничким изразима: *што јест*, *ог-*

носно, *(а) наиме*, *(а) заправо*, *(а) што ће рећи* итд. Као посљедњи тип сложених реченица са значењем једнакости издвојене су асиндетске конструкције, у којима испољеност овог значења умногоме зависи од лексичког састава и контекста.

С друге стране, показало се како је систем сложених реченица којима се изражава диферентивност много комплекснији, будући да га чине различите врсте и типови независнослужених и зависнослужених реченица. М. Николић их је најприје подијелила на: 1) реченице са значењем опште диферентивности, у којима се реферише о различитом степену испољености неког обиљежја, али се прецизна вриједност те разлике не одређује (бар не синтаксичким средствима), и 2) реченице са значењем посебне диферентивности, у којима, поред значења различитог степена истог својства у односу двије пропозиције, постоји и нека спецификација те разлике. Притом је закључила како диферентивност може бити испољена као слаба, јака или најјача, што је видљиво ако се у обзир узме мјесто на апстрактној скали степеновања (изнад – испод) и/или удаљеност једне појаве од друге (проксималност – дисталност). Указала је и на то да се општа диферентивност најчешће изражава адверзативним (супротним) реченицама, а посебна – градационима.

Реченице са значењем опште диферентивности ауторка је даље подијелила на: 1) оне које изражавају однос *адверзативности* (адверзативне (у ужем смислу), адверзативне реченице за исказивање изразите разлике, концесивне, концесивне реченице са квантификаторима, кондиционалне, адверзативно-рестриктивне – ексклузивне и ексцептивне, ексцесивне, те, напосљетку, асиндетске адверзативне реченице) и 2) оне које изражавају *компаративности* (компаративне диферентивне реченице).

Реченице са значењем посебне диферентивности класификовала је на основу тога да ли се њима изражава: 1) *диферентивности* (с даљом подјелом с обзиром на разлику у степену; о слабој разлици (сличности) реферишу компаративне реченице сличности, о јакој:

градационе реченице јаке неједнакости, фразеологизоване реченице јаке неједнакости и градационе реченице јаког степеновања, док се најјача разлика исказује: суперлативним градационим реченицама, компаративним реченицама супротности, контрастним и диферентивним пропорционалним реченицама); 2) *суйсџиџиуџивносџи* (супститутивне градационе реченице, адверзативно-супститутивне реченице, супститутивне реченице са завршном супституцијом) или 3) *аниџиресџирикџивносџи* (антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикции с афирмативним првим чланом поређења, антирестриктивне градационе реченице почетне антирестрикции с негираним првим чланом поређења, адверзативно-антирестриктивне реченице и антирестриктивне реченице са завршном антирестриксијом).

Николићева на основу анализе закључује како постоје особине заједничке свим поткласама диферентивних реченица: фреквентна употреба интензификатора који служе појачавању значења степена, честа јукстапозиција, изостављање дијелова везничких конструкција, парцелација, заступљеност у свим функционалним стилевима итд. Исто то, сматра ауторка, односи се и на реченице за исказивање еквативности, те се, самим тим, показује оправданом систематизација свих тих реченица у оквиру једног система. Допринос истраживања у овом дијелу огледа се и у томе што су неке врсте реченица поближе описане, понегдје су понуђена адекватнија терминолошка рјешења, а неке поткласе овдје су чак први пут издвојене и објашњене. Такође, значење степена уочено је у реченицама које се нису раније доводиле у везу с овом семантичком категоријом (нпр. адверзативне и консекутивне). Осим тога, указано је и на нека питања која би се могла освијетлити из угла стилистике, анализе дискурса итд.

У поглављу *Сџејен као џраџеће кайејо-ријално значење* издвојене су сложене реченице у којима се степен јавља као секундарна семантичка категорија. Он је у њима много мање (или, чешће, никако) граматикализован. Као примјери наведени су подтипови саставних,

последичних, намјерних и других реченица, што је потврдило претпоставку да је ријеч о веома широкој и обимној семантичкој категорији. Ауторка је уочила како се ове реченице појављују, прије свега, у књижевноумјетничком стилу, те књижевно-публицистичком подстилу публицистичког стила, гдје представљају ефектна стилска средства. Међутим, пошто то није централни проблем овог истраживања, назначено је да би се језичким јединицама овог типа детаљније требало позабавити неком другом приликом.

У четвртом поглављу ауторка је анализирала парцелисане структуре са значењем степена, како у еквативним, тако и диферентивним реченицама. Истакла је да парцелати имају изразито експресивну функцију, што би могло представљати изазов за даља (лингво)стилистичка изучавања.

Посебно занимљив дио монографије је сте поглавље *Фразеолоџизми као средсџво изражавања сџејена*. У њему је указано на постојање бројних и формално различитих фразеологизама са значењем степена у српском језику, што, заправо, одликује и бројне друге језике. Најфреквентнији међу њима свакако су поредбени фразеологизми типа: *џуџиџи као Турџин*, *сџавати као џоџи* и сл., а пажња је посвећена и непоредбеним фразеологизмима са значењем позитивног и негативног тоналитета, те онима са суфемистичким и уопштеноличним значењем.

Минуциозна анализа на великом броју примјера омогућила је ауторки да изведе релевантне и поуздане закључке, а они су изложени у завршном дијелу књиге. Као посебно значајан истиче се графички приказ система сложених реченица са значењем степена у савременом српском језику. Из њега се види како је згро ове семантичке категорије чине: компаративне – сви типови, али, као што је раније наглашено, у самом центру категорије степена налазе се компаративне реченице у ужем смислу, и то оне с везничком конструкцијом *као џиџо* (18), пропорционалне (еквативне и диферентивне), те градационе реченице. Први круг чине реченични типови блиски центру категорије: консекутивне, ексцесивне и ек-

спланативне реченице. Сљедећи круг представља ближу периферију категорије, а састоји се из адверзативних, контрастних и концесивних реченица. Наредни круг чине неки типови кондиционалних и копулативних реченица, док су у посљедњем, као нетипична средства за изражавање степена, одређени типови временских, посљедичних и намјерних реченица.

Монографијом *Категорија степена у српском језику: сложена реченица* М. Николић, један од наших највреднијих младих истраживача, успјела је да исцрпно опише и објасни проблемску област која, као што је већ речено, код нас није била раније монографски обрађивана. Ономасиолошки приступ омогућио јој је да покаже како је семантичка категорија степена врло заступљена у систему сложених реченица српског језика, те да степеновање није само одлика градационих реченица, како је углавном у нашој литератури констатовано. Захваљујући ослањању на најбољу лингвистичку традицију (којој, потребно је додати, приступа у довољној мјери критички), али, још више, успјешном обједињавању савремених

теоријских приступа, прије свих теорије семантичких локализација и теорије когнитивних метафора (о чему свједочи и репрезентативан списак на крају књиге у којем су наведена коришћена и цитирана (штампана и електронска) дјела србистичке, славистичке и англосаксонске литературе, настала у другој половини XX и у прве двије деценије овог вијека), ауторка је својим истраживањем испунила једну велику празнину у системском сагледавању сложене реченице у српском језику.

На основу обиља језичког материјала, стилски разноврсног и жанровски разуђеног, те ваљаних теоријских основа, обезбдиједила је добре претпоставке за даља (стилистичка, семантичка, прагматичка и др.) истраживања језичких јединица са значењем степена. Поред тога, ова књига може послужити другим, нарочито младим лингвистима и као теоријско-методолошки оквир за слична истраживања у области семантике и синтаксе српског, али и других (словенских) језика.

goran.milasin@unibl.rs